Ny Tid

Rapport 6

Magnus Linton

Latinamerika, vänstern, framtiden

arenaidé

Magnus Linton

Latinamerika, vänstern, framtiden

Publicerat i januari 2011

©Författaren och Arena Idé

Bild: Agência Brasil/ABr (Agência Brasil), via Wikimedia Commons

Arena Idé är en del av Arenagruppen
www.arenagruppen.se

Arenagruppen
Drottninggatan 83
111 60 Stockholm
Tel (vx) 08-789 11 60
Fax: 08-411 42 42

Ny Tid är ett projekt inom tankesmedjan Arena Idé. Syftet är att befrämja en radikal och progressiv idé-utveckling inom olika politikområden. Projektet kommer att söka inspiration från såväl andra länder som de senaste forskarrönen.
Inom projektet kommer vi att publicera rapporter och uppsatser kring en rad frågor och med en bred ansats. Rapporterna kommer att presenteras och diskuteras på offentliga seminarier.

Magnus Linton

Latinamerika, vänstern, framtiden

Vänsterns decennium – en inledning **5**

Bolivia – rysk roulette med framgångar **11**

Brasilien – socialismen som blev kapitalets dröm **16**

Venezuela – den gamla revolutionen **22**

Vänstern och tiotalet – tid att vaska guld **27**

Litteratur **33**

Vänsterns decennium – en inledning

När Luiz Inácio Lula da Silva – en av världshistoriens populäraste presidenter alla kategorier – nu lämnar över makten i Brasilien till socialisten Dilma Rousseff går den latinamerikanska vänstervågen in i en helt ny fas. Högerns seger i Chile 2010 fick en del analytiker att spå vänstertrendens slut men redan då visste alla att Brasilien – världens femte största land – är den enda nation i Latinamerika som ensamt kan slå an kontinentala toner, och när en före detta gerillakrigare nu tar över presidentposten efter en före detta svarvare är all tvekan som bortblåst: vågen fortsätter – även under tiotalet kommer Latinamerika att vara jordens rödaste hörn.

Den politiska radikaliseringen av regionen – ett slags uppror mot 1980- och 1990-talens misslyckade marknadsexperiment – som inleddes med Hugo Chávez seger i Venezuela 1998 är en av nollnolltalets största geopolitiska händelser. Kontinentens framgångar eller kollapser påverkar hela världen. I Latinamerika lever en halv miljard människor och flera länder har extremt unga populationer som kommer att bli ekonomiska flyktingar om regionens levnadsförhållanden blir allt för dåliga för allt för många. Av den halva miljon illegala invandrare som varje år tar sig in i USA kommer 80 procent från Latinamerika, och mönstret avtecknar sig allt mer även i Europa; sedan 2005 har EU fördubblat insatserna för gränskontroll från Latinamerika för att hindra inflödet av papperslösa *latinos*.

I Latinamerika finns också några av världens största olje- och naturgasreserver och de viktigaste oljeländerna regeras i dag av vågens mest radikala presidenter som bygger sina ”revolutioner” på olja och förstatliganden, ett faktum som enligt många bedömare – om ”populismen” kollapsar – kommer att orsaka svåra energikriser i framtiden. Men regionens mest avgörande roll på omvärldens framtida oroskarta handlar om narkotika. Hundra procent av allt kokain och en snabbt växande del av allt heroin och cannabis som konsumeras i världen kommer från Latinamerika, och den illegala miljardindustrins blomstertid hänger nära samman med regionens fattigdomsutveckling.

Mer än som orosgenerator har emellertid den latinamerikanska vänstervågen – bollen sattes i rullning av zapatisterna i Mexiko 1994 – tjänat som global inspiration för såväl Europas krisande socialdemokrati som den webburna generation som bar Barack Obama till makten

och mer eller mindre revolutionära och reformistiska projekt i andra delar av världen, inte minst den arabiska. Efter Chávez maktövertagande i oljestinna Venezuela kom Lulas historiska vinst i Brasilien 2002, och sedan följde socialistiska segrar i ekonomiskt relativt välutvecklade länder som Argentina, Uruguay och Chile, i fattiga länder med stora ursprungsbefolkningar som Bolivia, Ecuador och Paraguay, samt i flera av de institutionellt sargade småstater i Centralamerika som under lång tid var kalla krigets blodiga slagfält. Scenbytet sedan 1990-talet, då marknadslösningar dominerade all politik, är dramatiskt. I dag styrs två tredjedelar av Latinamerikas totala befolkning av vänsterregeringar.

Det politiska skiftets bakgrund är att 1990-talets strukturanpassningsprogram, påbjudna av IMF, innebar en enorm ekonomisk, social och politisk turbulens i regionen. Många regeringar – vissa på eget initiativ, andra under tvång – monterade ner den nationellt inåtvända utvecklingsmodell, baserad på statliga interventioner och ofta absurda skydd av egen produktion, som deras ekonomier under många decennier vilat på. Resultatet blev snabba förändringar och extrema laddningar i allt socialt liv och hela samhällen möblerades om i grunden; den formella arbetar- och medelklassen decimerades och den informella sektorn expanderade över alla breddar, storstäder förvandlades till oändliga kåkstadslandskap, etablerade samhällsorganisationer som fackföreningar och politiska partier föll samman och ett nytt slags auktoritärt ledarskap – personifierat av marknadsliberala högerpopulister som Perus Alberto Fujimori och Argentinas Carlos Menem – växte fram. I dag råder konsensus i latinamerikaforskningen om att vissa av marknadsreformerna var helt nödvändiga, men att de gick alldeles för långt. Ofta var paketen mycket mer ideologiskt än rationellt motiverade och framför allt slog de hårt mot fattiga massor samtidigt som de överförde enorma resurser till redan etablerade eliter, utländska och inhemska. Kenneth Roberts menar i den kommande *Changing Course – Parties, Populists, and Political Representation in Latin America's Neoliberal Era* att chockterapin skapade en krissituation i Latinamerika av samma dignitet som 1930-talets depression i USA och Europa, och det var i detta sociala katastroflandskap myllret av nya vänsterprojekt föddes.

Under nollnolltalets andra hälft kom en rad böcker från liberala och konservativa intellektuella som målade upp eländesscenarion om vad de nykollektivistiska vindarna på sikt skulle innebära, men de ekonomiska katastroferna har hittills uteblivit och vid tiotalets ingång le-

vererades en hel rad vetenskapliga verk som bekräftade en helt annan utveckling. UNDP, FN:s utvecklingsprogram, fann efter sin senaste utredning de socioekonomiska framgångarna så entydiga att de kunde samlas i bokens titel: *Declining Inequality in Latin America*. Kontinentens ekonomiska tillväxt hade inte bara legat historiskt högt och fattigdomen bekämpats effektivare än tidigare, utan inkomstskillnaderna i världens orättvisaste hörn har också minskat dramatiskt: ”Det handlar om en för Latinamerika osedvanlig period av fallande ojämlikhet: av 17 länder för vilka det finns tillförlitliga data har orättvisorna minskat i 12.” Avgörande, vid sidan av mer allmänt spridd utbildning, är enligt UNDP den stora ökningen av statliga insatser direkt riktade mot samhällenas mest utsatta.

Än tydligare blev framstegen när *Latinobarómetro* – det organ som gör de mest omfattande undersökningarna om hur latinamerikanerna uppfattar sin sociala, ekonomiska och demokratiska omgivning – i december 2010 lade fram sin decennierapport. Andelen människor som upplever att deras samhälle ”blivit bättre” har ökat från 27 till 39 procent sedan 2000, och av de tio länder som toppar listan är åtta sedan lång tid regerade av revolutionär eller reformistisk vänster. Brasilien ligger i topp med 68 procent som ser tydliga framsteg men högt på listan ligger även andra emblematiska fall som Venezuela och Ecuador. Andelen människor som upplever att deras ”inkomster inte går att leva på” har halverats sedan nollnolltalets början liksom andelen människor som lever med en ”stark rädsla för att bli utan arbete”, och listan på medborgarnas betyg på sina respektive regeringars sätt att sköta ekonomin toppas av vänsterregerade Uruguay, Chile, Brasilien och Venezuela.

Mest uppmärksammat i *Latinobarómetros* årliga mätningar är emellertid synen på demokrati och även här har kontinenten som helhet gjort stora framsteg. Efter de dramatiskt ökade klyftor som blev resultatet av 1990-talets strukturanpassning ansåg inte ens varannan latinamerikan att demokrati var det bästa sättet att styra ett land, och en välgrundad oro för diktaturepokens återkomst spred sig. Vid tiotalets slut hade emellertid en blandning av hög tillväxt, nykeynesiansk politik och prioriterad fattigdomsbekämpning gjort att stödet för folkstyre återhämtat sig och störst tilltro till demokrati som överlägset statsskick har i dag medborgarna i vänsterländerna Uruguay och Venezuela.

Ändå är problemen enorma för den latinamerikanska vänsterns framtid. Sedan fackliga ledare, radikala populister, tidigare gerillakrigare, stridbara indianer och övertygade feminister under nollnolltalet valdes till presidenter i land efter land har hundratals böcker skrivits om Latinamerikas ”nya vänster”. Några har sett det faktum att sociala massrörelser och partier med marxistiska rötter på bred front klivit in i parlamenten som ett ekonomiskt och demokratiskt bakslag, andra har ägnat sig åt att sortera vågens disparata uttryck i politiska fack (populism, reformism, etnoradikalism, etc.) och ytterligare andra har lagt kraft på att blunda för det ena eller andra problemet så att ”the Latin American new left” ska kunna ge stöd åt egna politiska uppfattningar. Sidorna som följer har i stället ambitionen att stämma av epokens konkreta resultat mot några av dess ambitioner. Är de dokumenterade framstegen i fråga om minskad ojämlikhet ekonomiskt och politiskt hållbara? Har vänstern lyckats öka det politiska deltagandet bland marginaliserade grupper utan att göra avkall på politisk pluralism och med den representativa demokratins maktdelande institutioner i behåll? Och sist men inte minst – hur kommer det att gå på tiotalet?

Svaren varierar beroende på var tyngdpunkten läggs i det dilemma globaliseringen gjort till den moderna vänsterns svåraste huvudvärk: spänningen mellan ambition och realism. I dagens Latinamerika finns nästan alla vänsterns historiska strömningar representerade – fortfarande till och med spår av väpnad revolution, i form av colombianska Farcgerillan och dödsryckningarnas Kuba – men för pedagogikens skull behandlar den här rapporten bara *demokratisk* vänster och håller sig till de två kategoriseringar som, delvis missvisande, etablerats i samtida litteratur om Latinamerikas politiska utveckling: de ”moderata” eller socialdemokratiskt aspirerande länderna (Brasilien, Uruguay, Argentina, Paraguay och Chile före högerns seger 2010) och de mer radikala, ofta kallade de ”revolutionära”, länderna (Venezuela, Bolivia, Ecuador och Nicaragua).

Vad som är socialdemokratiskt med de förra kan på goda grunder ifrågasättas då Latinamerika är en ekonomiskt underutvecklad region som i sina försök att etablera sig i den globala ekonomin lider av ett historiskt dåligt utgångsläge. Dels har manöverutrymmet för keynesiansk ekonomisk politik – hörnpelare i 1900-talets europeiska socialdemokrati – i och med globaliseringen minskat dramatiskt, dels har alla berörda länder halva sin befolkning sysselsatt i informell sektor, en realitet som lika mycket närs av rasistisk som av ekonomisk

exploatering. Till detta kommer en rad andra realiteter – till exempel djupt korrumperade statsapparater – som gör det europeiska exemplet omöjligt att bara kopiera.

Vad som är revolutionärt i de senare länderna kan också ifrågasättas. Ingen politisk kraft av betydelse i dagens Latinamerika gör anspråk på en fullskalig revolution i ekonomisk mening, och samtliga länder – inte minst Venezuela – har fri marknadsekonomi och ett borgerligt och bitvis högerextremt medielandskap som är betydligt mindre reglerat än de nordeuropeiska ländernas. I Nicaragua har abort totalförbjudits av den ”revolutionära” regeringen och som Kurt Weyland, professor och författare till flera böcker om Latinamerikas politiska utveckling, konstaterat: ”Evo Morales regering i Bolivia har inte initierat någonting som ens antyder en socialistisk revolution”.

I sina försök att tokförklara presidenter som Chávez och Morales – flera böcker har kommit med titlar som varierar temat om ”idioternas återkomst” – har liberala skribenter starkt överdrivit skillnaderna mellan Latinamerikas *två* aktuella vänsterfenomen, och den radikalare grenen har slentrianmässigt kommit att kallas ”populistisk” och den moderata ”modern”. Ingen tvekan råder om att dagens Venezuela rymmer många drag av klassisk populism, men det gäller även för Brasilien och inte minst högerstyrda länder som Colombia och Mexico. Omvänt finns en mängd progressiva inslag i Hugo Chávez projekt – jordreform, feminism, framsynta mediesatsningar och seriöst antirasistiska skrivningar i den nya konstitutionen – vars moderna ambitioner varken Chile eller Brasilien kommer i närheten av.

Bristande respekt för institutioner är ett vanligt tecken på populism, och i såväl Venezuela som Ecuador och Bolivia har flera övertramp gjorts – men det är saker som ska jämföras med de oändliga mutskandalerna i Lulas arbetarparti eller den juridiska vilda västern som rådde i Latinamerika innan vänstervågen fick fart. Faktum är att flera av de presidenter som var emblematiska för den nyliberala eran – Carlos Andrés Pérez (Venezuela), Carlos Menem (Argentina), Alberto Fujimori (Peru), Gonzalo Sánchez de Lozada (Bolivia) – i dag är dömda till fängelsestraff eller tvingats i landsflykt efter enorma korruptionsaffärer eller brott mot mänskliga rättigheter.

Med ovanstående nyanseringar i minnet är den schabloniserade bilden av ett Latinamerika med bara två vänsterströmningar – i mycket ett eurocentriskt koncept byggt av Nords projiceringar – ändå användbar som analytiskt verktyg för att förstå mycket av vad som i dag händer på kontinenten och varför. I synen på stat, ekonomi, USA och inte minst i socialistiska ambitioner är det enorm skillnad på å ena sidan länder som Bolivia, Venezuela och Ecuador och å andra sidan Brasilien, Uruguay och Chile under *Concertación* – eftersom de två sidorna är sprungna ur helt olika generationer och miljöer. Den moderata vänstern föddes i den successiva avradikaliseringen av olika socialistpartier som gick hand i hand med kommunismens fall, medan den revolutionära vänstern – ibland bättre kallad ”den utmanande” vänstern – har sina rötter i det massiva missnöjet med resultaten av de nyliberala experimenten på 1990-talet. Den förra består av äldre och mer institutionaliserade partier, skapade före eller strax efter diktaturepoken, och har relativt etablerade organisationsapparater medan den senare består av yngre och ofta snabbt byggda rörelser kring en färgstark ledare med mer flytande sympatisörer och ännu outvecklade stadgar och strukturer. De förra har uppstått i relativt socialt stabila länder och de senare i socialt splittrade samhällen mer präglade av politiskt kaos. Därtill har den moderata vänstern vuxit fram i miljöer med relativt välutvecklade partisystem där den stötts och blötts mot fungerande oppositionspartier, medan den radikalare vänstern kommit till makten i länder där det traditionella partisystemet mer eller mindre kollapsat. Och sist men inte minst har de förra partierna uppstått i relativt diversifierade ekonomier, medan de senare framför allt segrat i länder med ekonomier som tungt vilar på en eller ett fåtal naturresurser.

Nedan görs nedslag i några händelser som illustrerar eller besvarar några av frågorna ovan, och texten mynnar sedan ut i en spaning om vilken sorts utmaningar, paradoxer och möjligheter den latinamerikanska vänstern står inför under det kommande decenniet. Exemplens principiella innehåll gäller för många länder men utgår från Bolivia, Venezuela och Brasilien eftersom de är tre länder där sittande vänsterprojekt suttit länge och nyligen fått förnyat förtroende och för att de tydligt representerar de två ovan diskuterade vänsteruttrycken, samt att det bolivianska fallet illustrerar det latinamerikanska nollnolltalets viktigaste politiska förändring ur ett underifrånperspektiv: ursprungsfolkens intåg på den politiska scenen.

Bolivia – rysk roulette med framgångar

Just som 2010 skulle ta slut skakade Evo Morales – revolutionären, kokaodlaren och aymara-ledaren som 2009 omvaldes som president i Bolivia – sin befolkning genom att via dekret chockhöja landets bränslepriser med 80 procent. Det var de kraftiga statliga subventionerna som plötsligt togs bort eftersom de satt marknadsprinciper ur spel och genererat en gigantisk smuggelindustri vid landets gränser; folk lagrade och sålde i stor skala den billiga bensinen vidare till de fem grannländerna, en verksamhet som gjorde att den redan enorma budgetposten – 380 miljoner dollar om året – började galoppera medan peruaner och argentinare på andra sidan gränserna tackade och skrattade.

Men det var värre än så. Bolivia är ett gas- och oljerikt land och ett av de löften som gav Morales segern i valet 2005 var att förstatliga utvinningen av de lukrativa naturresurserna för att på så sätt sätta stopp för ”de utländska bolagens stöld av Bolivias rikedomar”, en utfästelse han också höll. I dag är den bolivianska staten majoritetsägare i alla konsortium som producerar bränsle i landet men då staten saknar kapital att effektivisera och expandera utvinningen ligger mycket av bränslemarknadens potentiella guld fortfarande under jord utan att generera vare sig pengar eller drivmedel – ett faktum som gjort att det naturresurs-rika landet nu tvingas *importera* bränslen. Kombinationen att behöva köpa bensin från andra länder, skänka bort en stor del av varje liter på den inhemska marknaden och sedan se en illegal industri växa upp kring en karusell som återigen för bränslet ut ur landet innebär förstås inte bara en aktiv nationell åderlåtning och en enorm resursförstörelse – utan är också att bokstavligen ösa bensin över det värsta problem som eldhärjar landet: korruptionen. Bränsle transporteras inte på små djungelstigar utan kräver vägar, bensin-stationer och tankbilar och sedan länge är landets lågavlönade polis, militär, tull och med all sannolikhet även själva regeringen insyltad i den illegala verksamheten.

Morales goda ambition – att hålla priserna nere på kollektivtrafiken, ett permanent myller av så kallade mikrobussar, dagligen använda av landets fattiga majoritet – började se ut som ren galenskap och de högerskribenter som talat om ”idioternas återkomst” hade utan tvekan fått vatten på sin kvarn. Men det skulle bli än värre. När Morales fattat det helt nödvändiga beslutet att skrota subventionerna och i stället satsa de 380 miljonerna på konstruktiva i stället för destruktiva sociala insatser fick han smaka på den medicin han själv

byggt hela sin politiska karriär kring; gatans parlament. Efter en rad strejker, blockader, marscher och upplopp dirigerade av transportarbetareförbundet – mycket genomfört av presidentens egna politiska bas – tvingades regeringen till reträtt och på nyårsafton hävdes beslutet.

Situationen är förstås lika ohållbar i dag som för en månad sedan, och händelsen sätter på ett nästan övertydligt sätt fingret på ett efter ett av alla frågetecken kring Latinamerikas revolutionära vänster: den ekonomiska hållbarheten, direktdemokratins rimlighet, bristen på eget kapital, korruptionen, principlöst regerande, etc. Sedan Morales blev kontinentens första indianpresident – ”indio” är som ”bög” en återtagen term – har det av historisk rasism präglade landet i många avseenden förbättrats. Det som skiljer den revolutionära eller ”utmanande” vänstern från den moderata är i första hand *ambition*, att den verkligen vill något – att den i handling är *system*kritisk.

Det senare kan tyckas ligga i själva definitionen av vänster – att via strukturell samhällsförändring sätta den ekonomiska aktiviteten i majoritetens tjänst och politiskt inkludera marginaliserade grupper har alltid varit vänsterns mål – men faktum är att globaliseringen tvingat alla socialistiska rörelser till stora förändringar. Och vattendelaren mellan Latinamerikas aktuella vänsterrörelser går just mellan dem som vill ha en radikalt annorlunda modell, och dem som nöjer sig med att plåstra på den rådande. Evo Morales hör utan tvekan till dem som i likhet med Venezuelas Hugo Chávez och Ecuadors Rafael Correa satt ambition, risk och aktivism före den moderata grenens försiktigt återhållsamma realism.

När Morales 2005 som förste indian någonsin valdes till president var bara det en historisk seger för alla Latinamerikas ursprungsfolk, och sedan dess har regeringen koncentrerat sig på framför allt tre saker: a) förstatliga landets gas- och oljeutvinning, b) via en ny grundlag förvandla landet till en plurinationell stat med långtgående autonomi för landets ursprungsfolk och c) använda överskotten från naturresursutvinningen till omfattande sjukvårds- och utbildningsprogram riktade mot den historiskt exkluderade majoriteten, de 62 procent av landets invånare som tillhör något av de drygt 30 ursprungsfolken.

Den första åtgärden – inget regelrätt förstatligande utan en radikal höjning av skatterna på de utländska bolagens utvinning, samt regeringens återtagande av makten över verksamheten – har haft en rad både positiva och negativa effekter. Till de förra hör att statskassan stärkts med åtskilliga miljarder dollar (Morales marknadsliberala företrädare hade skrivit så usla kontrakt med de globala bolagen att naturresurserna skeppades ur landet till vrakpriser) och i dag tillfaller mellan 67 och 75 procent av gasexportens värde staten, vilket fått Bolivias BNP att skjuta i höjden så att den 2007 för första gången var mer än dubbelt så stor som den totala summa landet årligen får i bistånd. De stora inkomsterna har inte bara kraftigt reducerat biståndsberoendet, ett gigantiskt problem för tidigare administrationer, utan framför allt kunnat användas till statliga investeringar i infrastruktur – i första hand vägbyggen – och breda sociala program. De senare handlar om ett skolprogram (Bono Juamcito Pinto) som i dag når 2 miljoner barn och en ny pension (Renta Dignidad) som nu ges till nära en miljon medellösa åldringar. Insatserna har gjort stor skillnad – flera andra utbildningssatsningar har också gjorts med stöd från Venezuela och Kuba – och lagom till jul 2008 kunde Evo Morales, med stöd av FN-organet Unesco, förklara analfabetismen i landet utrotad.

Baksidan av nationaliseringen av gas- och oljeutvinningen – som hittills framstått som en succé – var de problem som nu gör sig påminda i bråket om de subventionerade bränslepriserna. De liberala analytiker som bedyrat att allt utländskt kapital skulle fly landet om Morales radikalt höjde skatten på utvinning hade bevisligen haft fel. De flesta bolag stannade och betalade villigt de nya skattenivåerna eftersom de vinster de kunde göra ändå var gigantiska, men med åren har den bolivianska staten fått allt svårare att uppfylla sin del av kontrakten med bolagen vilket sått stor osäkerhet kring framtida gas- och oljeproduktion i Bolivia, och nu ligger en allt större andel av tillgångarna under jord. Än värre för nationaliseringsstrategin är – på sikt – att de enorma inkomster regeringen haft att fördela de senaste åren bara berott på det faktum att råvarupriserna på gas och olja legat extremt högt under andra halvan av nollnolltalet. En snabb dipp på världsmarknaden skulle omedelbart ta morgondagens bidrag ur handen på fattiga barn och gamla.

Om framgångarna i fråga om ekonomi och fördelningspolitik framstår som otvetydiga i ett kort perspektiv och sköra i ett långt ser det mer ihållande ljust ut på den antirasistiska

identitetspolitikens front. Den 13 september 2007, efter 20 års bråk om att hela moderniteten hotades av paragraferna, antogs FN:s *Deklaration om urfolkens rättigheter*, en historisk seger som rejält stärkt jordberövade folks bästa verktyg: juridik. Ihop med Internationella Arbetsorganisationens konvention 169 bildar nu FN:s påbud en övernationell hävstång som gjort det möjligt för ursprungsfolk – totalt 300 miljoner människor varav en sjättedel lever i Latinamerika – att åtminstone på papperet hävda rätten till mark, kultur, autonomi, kollektivt ägande och naturresurser.

Om det finns en nationell spegelbild av detta historiska och globala drama mellan ursprungsfolk och den senmoderna kapitalismens aggressiva hunger på naturresurser så är det Bolivia. I januari 2009 gick de etnoradikaliserade bolivianerna till urnorna för att i en folkomröstning ge ett rungande ja till den nya konstitution som för första gången tagits fram med ursprungsfolkens aktiva deltagande. Saken var historisk inte så mycket för vad den nya texten säger – flera latinamerikanska länder har i dag mycket progressiva konstitutioner som formellt respekterar minoriteters autonomi – utan för hur den kommit till. I egenskap av indian, fattig, kokaodlare, facklig aktivist och nu demokratiskt omvald president med det största stöd en boliviansk ledare någonsin fått har Morales lyckats aktivera alla de etniska grupper som tidigare bara känt förakt för den bolivianska stat som i sin tur föraktat dem.

I den nationaliseringsapparat som sedan de latinamerikanska staterna föddes i början av 1800-talet skapat symboler har all kraft lagts på att bygga en kulturellt homogen bas med spanskan som språk och med mestisen som figur – bolivianen, peruanen, mexikanen, ecuadorianen, etc. Avvikelser har skurits bort ur den nationella självbilden och beroende på historisk epok har indianen alternerat som torpare, husa, kanonmat eller röstboskap för att på nollnolltalet flockas i den informella sektorn. I parlament, bolagsledningar, historieböcker och teveserier har hon aldrig synts. Tills nu.

Martin Sivak tecknar i *Jefazo – Retrato Íntimo de Evo Morales* presidentens osannolika väg till makten, ett träget folkrörelsearbete likt de europeiska fackföreningarnas första steg, och behandlar innebörden av hans utrop segernatten 2005: ”Vi har vunnit, för första gången ska *aymaras* och *quechuas* regera landet!”. Att fälla regeringar – ofta via blockader eller strejker – har såväl Ecuadors som Bolivias ursprungsfolk varit duktiga på, inte minst på den tid då

Morales själv piskade upp stämningar på gatorna, och det svåra med hans projekt är hur han i dag ska kunna styra i parlamentet och samtidigt vara en del av de utomparlamentariska sociala rörelser som är en så bärande del av regeringens identitet och ambition. Om Mexikos zapatister aktivt sökte sig bort från institutionell makt har Evo Morales och hans sociala rörelse MAS – i början kokaodlarnas fackförening, i dag regeringspartiet – satsat all kraft på att ta den; i västs mening outbildade aymaras och quechuas sitter nu som ministrar, traditionell läkekonst har inkorporerats i offentlig sjukvård, juridiken håller på att reformeras med hänsyn till helt olika rättsmedvetanden och jordegendomar större än 5 000 hektar har förbjudits. Bolivias, menar många bedömare, är ett unikt samhällsprojekt som egentligen inte kan sorteras in i någon av de två vanliga kategoriseringarna av dagens latinamerikanska vänster utan står för en ”tredje väg”, konstituerad just av regeringens tydliga men riskabla ambition att regera proletärt; inte *för* den marginaliserade majoriteten, utan *med* den.

Som politiskt projekt blir det ibland schizofrent, vilket fiaskot att skrota bränsle-subventionerna tydligt visar, och flera ministrar har fått bytas ut då relevant kompetens visat sig vara noll – men det kan också bli ett historiskt första exempel på hur, med Morales ord, ”ponchon och slipsen äntligen kan regera ihop”. Problemet med de ”moderna” konstitutioner som de senaste decennierna reglerat Latinamerikas republiker har varit deras systematiska väjande för de andinska traditionerna av kollektiv förvaltning. Paragraferna har i god liberal anda erkänt staternas flernationella karaktär med dess mångfald av etniska identiteter, men bara så länge dessa identiteter inte gjorts till plattform för kollektiv organisering kring grundläggande rättigheter. Den nya konstitution som styr Latinamerikas främsta indianland är på många sätt diffus och motsägelsefull, men är också ett närmast desperat försök att skapa en hållbar relation mellan stat och folk i ett sargat samhälle som gjort kullerbyttan att bli postmodernt utan att ha varit modernt. Ambitionen är inte bara att samla alla sociala fragment och erkänna de ickeliberala former av kommunitär ekonomisk och territoriell organisering utifrån vilka en majoritet av bolivianerna alltid arrangerat sina liv, utan också att skapa politiska kanaler för hantering av ickelinjära föreställningar om ”utveckling”.

Inte lätt, men kanske inte heller omöjligt. Om projektet inte faller på eget grepp innan det givits den tid det skulle behöva. Till bilden av det halva decennium som gått med ”Det Nya

Bolivia” hör att regeringen sedan dag ett haft en vit, välbärgad och delvis beväpnad höger-opposition emot sig som med alla medel försvarat de regionala eliternas intressen, men också att Evo Morales aktivt ökat snarare än minskat det redan djupt splittrade landets interna motsättningar. Gott om tecken finns som visar att det var länge sedan Bolivia befann sig så nära ett utbrott av en intern väpnad konflikt som under hans turbulenta år vid makten.

Få av de återkommande kriser regeringen Morales tagit sig igenom – han är fortfarande en av Latinamerikas populäraste presidenter – kan emellertid mäta sig med den pågående stormen kring bränslesubventionerna, eftersom den på så många nivåer blottlägger det halvsocialistiska projektets alla svagheter. Men det är möjligt att regeringen rider ut även den, och att det enorma symbolvärde som så här långt varit Evo Morales största politiska kapital – ursprungsfolkens historiska rätt till upprättelse – räcker hela den andra mandat-perioden ut. Och lite till. Eller som en intellektuell aymara, nöjd med sakernas tillstånd trots allt kaos, apropå konstitutionen sade om vad han såg som ett första steg mot en mer allvarligt menad demokrati: ”Det har i alla fall börjat lukta indian i kongressen.”

Brasilien – socialismen som blev kapitalets dröm

När Dilma Rousseff – det brasilianska arbetarpartiets kandidat att efterträda Lula – höll sitt segertal betonade hon att ingen skulle behöva tvivla på var hennes primära fokus kommer att ligga: jämställdhet mellan könen, en fråga hon satte före själva demokratin.

Medan Europas socialdemokrater vrider sig i plågor efter väljarnas exodus har reformistiska socialister fått Brasilien – världens femte största land såväl till yta som till befolkning och snart, enligt samstämmiga beräkningar, globens femte största ekonomi – att trösta sig med. Se på, fundera över, lära av. Inget annat land har så effektivt använt pragmatisk kapitalism för att göra medelklasser av bonde- och arbetarklasser som Brasilien de senaste åtta åren, och bokslut Lula är förvisso en fin present till efterträdaren men framstår vid en första blick också som en gärning omöjlig att reprisera; under Brasiliens år med ”lulismo” har 14 miljoner nya fasta arbeten skapats, 25 miljoner människor har lyfts ur fattigdom, minimi-lönen har gått upp med 54 procent och under de två mandatperioderna har tillväxten varit mer än tre gånger så hög som under de åtta år som föregick arbetarpartiets historiska seger 2002.

Brasilien är i dag hela världens politiska och ekonomiska kelgris och Alain Touraine är bara en av alla intellektuella giganter som det senaste året konstaterat att Latinamerikas största nation, till skillnad från många andra länder i Syd, ”bär på alla förutsättningar för att föda ett helt nytt samhälle”.

Medan Venezuelas Hugo Chávez brottas med inflation på 25 procent och hade nolltillväxt 2010 har Brasilien inte bara tyglat inflation och sett ekonomin växa så det knakar utan framför allt har arbetarpartiet stärkt sina positioner i kongressen och avstått från alla populistiska lockelser genom att byta ut sin hyllade ledare. Så vad består denna *lulismo*, i så uppenbar kontrast till *chavismo*, som Dilma Rousseff nu ska förvalta och utveckla, egentligen av? Kommer man om tio år att prata om *dilmismo* – åren då latinamerikansk upprorsanda tog det definitiva klivet bort från populismen, tiden då kontinentens kvinnokamp besegrade Vatikanen och fri abort, dagis och könsbalanserade parlament med full kraft etablerade sig på världens orättvisaste kontinent?

Knappast. För vad Dilma Rousseff nu tar över är enligt statsvetaren André Singer, tidigare medarbetare till Lula, ett projekt byggt i en säregen miljö präglad av ”folklig konservatism”. Efter regeringens offensiva ekonomiska politik finns i dag 91 miljoner brasilianare som kan köpa platteve, bilar, vitvaror, flygresor och egna hem – men dessa nya konsumerande medelklasser skiljer sig starkt från sina sociala kusiner i andra relativt ekonomiskt utvecklade länder som Argentina, Chile eller Mexiko. De består, konstaterar sociologen Rudá Ricci sin bok *Lulismo*, av folk som är mycket belåtet knutna till små och djupt religiösa sammanhang; de är socialt engagerade men bara i kristna mönster, de kör gärna bil men läser inte, de har en stark känsla för rättvisa i det lilla men är helt ointresserade av att kämpa för egna eller andras universella rättigheter.

Det är i denna Latinamerikas proletära version av Gnosjöandan *lulismon* slagit rot och som Dilma nu hoppas kunna leda i mer antipatriarkal – feministisk är ett för starkt ord – riktning, en ambition som höll på att kosta henne segern. Inspirerad inte bara av Karl Marx och Rosa Luxemburg utan också av 1900-talets europeiska välfärdsstater har hon under hela sitt politiska liv drivit frågan om fri abort och aktiv spridning av preventivmedel, hörnpelare i

varje välfärdsprojekt – ända tills valskampanjens sista dagar. Ställd mot väggen av politiska motståndare och väljarkåren tvingades hon till avbön och bedyrade att under sin tid vid makten *inte* initiera en avkriminalisering av abort, något som var sjunde brasiliansk kvinna har gjort och som varje år driver tre hundra av landets kvinnor i döden. Pragmatism – Lulas främsta kännemärke – lär också bli Dilmas melodi och till tidningen *Pagina 12* säger en av arbetarpartiets höjdare, luttrad av allt religiöst väljarflirtande, att landets nya president förvisso lovat att inte ta egna initiativ i abortfrågan – men inte heller lovat att lägga in veto om lagförslaget kommer från annat håll: ”Båda presidentkandidaterna i valet ägnade hela kampanjen åt att prata om religion, men i sina eftervalstal tackade ingen av dem Gud.”

Vid sidan av kontrollerad inflation, nya medelklasser och en positionering på världsmarknaden som en av den nya generationens ekonomiska tigrar är Lulas viktigaste efterlämning en ny typ av fattigdomsbekämpning. Hans *Bolsa Familia*, ett statligt bidrag till landets fattigaste familjer villkorat av att barnen vaccineras och närvarar i skola, har varit så effektiv att programmet hyllats även i de mest marknadsliberala kretsar. Och programmets innovativa aspekt – något som också ligger i linje med Rousseffs ambitioner – är att bidraget i första hand skrivits ut till mödrar.

Misärbekämpningsprojektet har förändrat livet för 12 miljoner familjer och i en utvärdering skrev Världsbanken att nyckeln till dess framgång var att det verkligen nådde botten, sociala skikt som aldrig tidigare haft kontakt med staten, utan att resurser flöt bort i andra riktningar: ”Det är ett av världens bäst riktade sociala program. 94 procent av resurserna når landets 40 procent sämst ställda.” I dag är *Bolsa Familia* modell för statliga interventioner i social misär i många länder över hela Latinamerika, däribland Bolivia.

Bolsa Familia har utan tvekan ett starkt drag av populistisk allmosa över sig – regeringen knöt miljontals röster till sig – men i ljuset av Brasiliens enorma storlek spelar programmet också viss roll för den nykeynesianism Lula sjösatt och som Dilma nu har att hantera. Redan 2004 hade Brasilien, eftersom Lula såg det som en fråga om nationell suveränitet, betalat tillbaka alla sina lån till IMF, och sedan dess har den marknadstillvända politiken gått hand i hand med strategiska megastimulanser från staten. Med *Bolsa Familia* har arbetarklassens köpkraft stigit med 18 procent, och under den globala krisen 2008-2009 skrev regeringen ut

en stor mängd miljarder i subventioner till bostadslån för låginkomsttagare – något som till och med fick strikt liberala *The Economist* att buga under rubriken ”Lulas arv”: ”Landet som brukade kollapsa så fort världsmarknaden nös var ett av de sista att gå in i lågkonjunktur 2008, och ett av de snabbaste att ta sig ur 2009.”

Ändå är det regeringens ambitioner med det halvstatliga oljebolaget Petrobras, nu världens näst största, som väcker mest förhoppningar om att epoken Lula inte var en glänta i historien utan skulle kunna vara Brasiliens första kliv ur tredje världen. När man nyligen hittade fyndigheter som beräknas till 33 miljarder fat utanför Rio de Janeiros kust gjordes en av de största emissionerna någonsin på den globala kapitalmarknaden, men regeringen köpte lejonparten av aktierna – och ökade därmed statens andel i näringen från 40 till nära 50 procent. Trots många risker och frågetecken, inte minst tekniska, kring hur oljan ska tas upp har Lula och Dilma kallat de nya oljefynden för ”Brasiliens andra självständighet” och efter mönster från Norge skapat en oljefond för att säkra en progressiv fördelning och statens kontroll över de framtida intäkterna. De nya stimulanserna av den inhemska marknaden, statens kontroll över oljan och inte minst Kinas allt mer skriande efterfrågan på brasiliansk soja, järnmalm, kött och mycket annat fick nyligen Marcelo Neri, chefekonom på Getulio Vargas-universitetet, att hävda att i ekonomiska termer befinner sig landet just nu i ”det bästa ögonblicket i Brasiliens historia.”

I denna tiotalets euforiska socialdemokrati som så snyggt tycks surfa mellan tillväxt och fördelning – nu trygferad med Rousseffs jämställdhetsambition – finns emellertid en hel rad frågetecken men framför allt ett strukturproblem som kan fräta sönder såväl Dilmas som Lulas eftermäle och, betydligt värre, hela Brasilien: utbildning.

Av de orosmoln som drar runt i utkanterna av solskenshistorien Brasilien – svaga institutioner, organiserad brottslighet, galet pensionssystem, korrumperad poliskår, annalkande energikris – kan inget mäta sig med det faktum att hela boomen varit hedonistiskt besatt av materiella värden. Medan Bolivia och Venezuela satsat enorm kraft på att alfabetisera och organisera de fattigaste medborgarna har Brasilien satsat allt på att få dem att köpa prylar. De institutioner som nu imponerat talar om att så och så många miljoner ”lyfts ur fattigdom” rör sig med strikt materiella definitioner och bortser helt från det faktum

Henrik Brandão Jönsson sätter fingret på i en ny skrift från Utrikespolitiska Institutet: tre fjärdedelar av Brasiliens befolkning kan inte läsa och skriva ordentligt. Landet som tänker sig att snart kliva in i den industrialiserade världen ligger i läskunnighet långt efter till och med Bolivia, Sydamerikas fattigaste land.

Det går förstås inte ihop. Trots en allt mer tevetittande bonde- och kåkstadsbefolkning är Brasilien än i dag världens tionde mest ojämlika land och det havererade utbildningssystemet är fiaskots kärna. Den så hyllade *lulismon* – självidentifierad som marknadsanpassad socialism – har under konsumtionskalaset blundat för det faktum att landet till skillnad från världens utvecklade länder har en extremt ung befolkning och att den ekonomiska boomens hållbarhet står och faller med kvaliteten på kommande generationers hjärnor. Vad Brasilien behöver, skriver Siân Herbert i en kritisk essä i *Guardian*, är en kulturell och strukturell utbildningsrevolution. I dag satsas nästan inga statliga pengar på offentliga skolor men väldigt mycket på offentliga universitet. De förra är så dåliga att bara fattiga går där, och de senare – som är gratis – är bra och prestigefyllda vilket gör att bara de som haft råd med privatskola kommer in. Resultatet blir en rasifiering av samhället där statens sätt att investera aktivt ökar ojämlikheten och förhindrar social rörlighet i stället för tvärtom, och redan 2008 varnade Världsbanken för problemet: ”Sorgligt nog innebär Brasiliens nuvarande utbildningssystem att landet kommer att hamna efter andra utvecklingsländer i en framtid av global konkurrens.”

Sedan dess har ingen, inte heller Dilma, föreslagit en rejäl skolreform. Däremot har de eventuella oljevinsterna – oklart om och när de kommer – öronmärkts för utbildning. Det är ett högt spel med det nya millenniets mest löftesrika reformistprojekt, och frågan om PT, Lula, Dilma och deras insatser till slut blir ett kort eller långt språng lär vila i svaret på Herberts dubbelbottnade och helt avgörande fråga: Can Brazil learn from its success?

Till detta avgörande frågetecken kring den moderata vänsterns flaggskepp – samma invändningar kan riktas mot Chile – kommer den generella ambitionslösheten gällande fördelningspolitik. I essän *The Triumph of Pragmatism in Brazil* ifrågasätter Peter Kingstone och Aldo Ponce om Brasilien och Chile (fram till 2010) över huvud taget kan kallas vänster med tanke på att de ”socialistiska” projekten lagt sig platt i alla socialt och ekonomiskt transformerande

reformer så fort opposition eller globala marknadskrafter gjort minsta motstånd. Vänsterns idé om *kamp* har varit ickeexisterande. Ingen ifrågasätter att den ekonomiska modell Chile, liksom Brasilien, levt med under nollnolltalet genererat stabil ekonomisk tillväxt, stärkta institutioner, låg inflation och nya medelklasser, men lika uppenbart är att mycket av dessa framgångar vilar på just den sorts exploatering de socialistiska rörelserna en gång föddes för att avskaffa. Ingenting har gjorts för att reglera finansieringen av politiska kampanjer, vilket gör att Chiles gamla elit och stora bolagsintressen fortfarande har ett extremt inflytande över utgången i politiska tvister och med lätthet kan blockera reformer, vilket skett både i fråga om skatter och arbetsrätt – där all progressivitet uteblivit.

I essän *The Chilean Left in Power* menar Evelyne Huber med flera att dessa misslyckanden med att stärka landets sämst ställda tredjedel inte är resultat av ekonomisk realism utan av regeringens underlåtenhet, det vill säga brist på ambition. Vid sidan av upprätthållandet av ett skattesystem och en arbetsrätt till den starkaste tredjedelens fördel har regeringens passivitet i strukturellt transformerande frågor varit häpnadsväckande. Under såväl Ricardo Lagos som Michelle Bachelet har socialistpartiets aktiva exkludering av fackföreningar och sociala rörelser från den politiska scenen gjort att sprickan mellan parlamentarisk och utom-parlamentarisk vänster vuxit dramatiskt på ett sätt som gjort högern till epokens stora vinnare: ”Det faktum att fackföreningar och sociala rörelser isolerats från partipolitiken har gjort det omöjligt att etablera en motkraft till den starka bolagssektorn”, något som på sikt är förödande eftersom ”all forskning visar att de framgångsrika socialdemokratiska projekten skapas av allianser mellan partier och folkrörelser.”

I Brasilien – liksom i Chile – har Lulas regering i första hand konsoliderat den marknads-liberala ekonomiska modell som sjösattes på 1990-talet, och det ”socialistiska” i projektet har stannat vid att mer effektivt än tidigare regeringar ge socialhjälp till de sämst ställda samt något öka det statliga engagemanget i ett fåtal näringar. Man har helt misslyckats med, faktiskt inte ens brytt sig om, det program Lulas arbetarparti PT gick till val på 2002: en mycket mer djupgående reformering av den sociala och ekonomiska infrastruktur som skapat och upprätthåller världens mest orättvisa samhälle. Sprickan mellan Lula och de tre folkrörelser som varit helt avgörande för hans politiska födelse – förutom PT också lands-organisationen CUT och jordockupationsrörelsen MST, samtliga sprungna ur 70-talets kamp

mot militärdiktaturen – har gjort att hans väljarbas allt mer flyttats från organiserade politiska krafter till det växande antal miljoner som lever på *Bolsa Familia*.

Kingston och Ponce menar att Lula förvisso förtjänar rejält beröm för att han intagit en pragmatisk och marknadsorienterad position som blivit ”grundbulten i en tidigare aldrig skådad ekonomisk stabilitet”, men att det ”på alla andra sätt är svårt att inte vara besviken på Lula.” Problemet, på sikt, är att den statiska allmosekaraktären på det så hyllade *Bolsa Familia*-programmet hela tiden skjuter upp nödvändiga strukturåtgärder. Ingen sektor i det brasilianska samhället har tjänat så mycket på det senaste decenniets ekonomiska politik som den rikaste tiondelen, och att fler och fler människor nu nås av socialhjälp förändrar inte att en ekonomiskt progressiv utvecklingsmodell helt saknas. I dynamiska termer, sammanfattar författarna, ”har Lulas regering gjort ingenting för att för att vända Brasiliens förödande historia av korruption och social exkludering – faktum är att han sannolikt förvärrat den.”

Venezuela – den gamla revolutionen

I oktober 2003 gick en stor nyhet ut över världen: ETA, Hizbollah, Hamas, al-Qaida och flera andra av världens terroristorganisationer hade med president Hugo Chávez goda minne etablerat sig i Venezuela. Den internationella terrorismens nya Mekka var ön Margarita i landets östra delar och mycket tydde, enligt artiklarnas källor, på att självaste Usama bin Ladin rörde sig i den revolutionära latinamerikanska nationen.

Denna mediala bild – redigerad på olika sätt utifrån olika politiska behov – levde kvar resten av decenniet och kunde inte helt dementeras förrän hösten 2010 då den spanske journalisten Antonio Salas kom ut med boken *El Palestino* – en infiltration av de globala terroristnätverken, författaren hade levt som militant islamist under sex år – och konkret kunde visa att allt var en av många bluffar med rötter i Pentagon: ”Historier som de om al-Qaidas träningsläger på Isla Margarita och Hizbollahs celler i Venezuela är del i ett propagandakrig, och hade jag inte tagit mig tiden att försöka få var och en av dessa ’exklusiva nyheter’ bekräftade hade även jag än i dag trott på dem”.

Ändå är Salas slutsats – han blev under flera år kvar i Venezuela – att det visst finns gott om terrorister i dagens Venezuela, men att de ser helt annorlunda ut än dem västs Chávez-hatande opinioner föreställer sig: ”Men om dessa, de verkliga terroristerna, talar ingen.”

Utvecklingen i Venezuela de tolv år som gått med Chávez vid makten är det mest omskrivna, i särklass mest omdebatterade och utan tvekan det mest förljugna avsnittet i historien om Latinamerikas nya vänster. En uppsjö böcker har under åren getts ut och i stället för att som Antonio Salas gå på djupet kring vad som faktiskt pågår i ”den bolivarianska revolutionen” har de flesta skrivits utifrån å ena sidan selektiva fakta, fria fantasier, fladdriga källor och illvilliga tolkningar och å andra sidan utifrån revolutionära drömmar hos nya och gamla marxister.

Här finns ingen plats att sortera och värdera alla boktravar fenomenet Chávez genererat, men utifrån de inledande frågorna om framsteg eller bakslag gällande minskade orättvisor, hållbar tillväxt och ökat eller minskat politiskt deltagande i relation till eventuella avkall på politisk pluralism går det att säga en hel del, liksom om de terrorister Antonio Salas mötte.

Venezuela och dess djupt religiöse och i grunden militäre ledare är Latinamerikas revolutionära vänsters globala stjärna och den ende – på det sättet världsunik – som på allvar tycks vara på väg att bygga ett ”helt annat samhälle”. Drivna av ambition, vilja och kamp snarare än av den moderata vänsterns pragmatism har de utmanande ledarna – förutom Chávez och Morales också Ecuadors Rafael Correa och Nicaraguas Daniel Ortega – sett sig tvungna att se över, i många fall skrota, existerande institutioner då de betraktat dessa som korrupta, politiskt beställda och oförenliga med majoritetens behov av snabba och genomgripande förändringar.

Framfarten har ofta stämplats som ”populism” och setts som ett uttryck för ledarnas perversa maktbegär – en beskrivning som möjligen stämmer för Chávez och Ortega, men knappast för Morales och Correa – men en rimligare generell tolkning är att de bär på en övertygelse om att de måste ta kontroll över kongress, domstolar, förvaltning och vissa mediekanaler för att kunna hindra de gamla partierna, ofta helt i händerna på eliten, att blockera eller undergräva deras ambitiösa sociala agenda. Därför har de skrivit om

konstitutioner för att göra sig själva valbara i oändlighet – helt i strid med den konstitutionella tradition som gäller i Amerika – samt manipulerat folkförsamlingar, regerat med dekret, tagit makten över riksbanker, startat regeringsvänliga tevekanaler, byggt lojala fackföreningar och inte minst använt folkomröstningar som medel för att eliminera opposition och skapa sig legitimitet med hjälp av idén att det nu råder en mer direkt, det vill säga finare, demokrati.

Hugo Chávez är den som gått längst i elimineringen av maktdelning, politisk pluralism och liberala garantier mot en auktoritär utveckling, men paradoxalt nog också den som varit mest framgångsrik i att höja befolkningens tillfredsställelse med demokratin som sådan och som gjort de i särklass största framstegen i att inkludera traditionellt exkluderade massor i de politiska systemen. Trots, eller i viss mån tack vare, sin i liberal mening odemokratiska framfart har de revolutionära projekten nått stora politiska framgångar på en rad områden, framför allt i fråga om deltagande. De nya konstitutionerna, de flammande striderna med oppositionen och den genuint antirasistiska och systemkritiska agendan har fått kontinentens fattiga massor att engagera sig politiskt i en omfattning som aldrig tidigare skett i Latinamerika. I Bolivia har ursprungsfolk och deras organisationer för första gången en tydlig närvaro i parlament och regering. I Venezuela har Chávez sedan 2006 initierat över tjugo tusen grannskapsråd – framför allt i kåkstadslandskapen – som i dag är engagerade i tvistlösning, primärsjukvård, fördelning av socialhjälp, etc. Andelen människor som är ganska eller mycket nöjda med demokrati som system har i Venezuela stigit från 30 procent 1996 till 88 procent 2010, och utvecklingen är densamma i länder som Bolivia och Ecuador. Därtill kommer den utmanande vänsterns enorma utbildningssatsningar, i vilka Venezuela också uppvisat de mest imponerande resultaten.

Men solen lär – enligt akademikerna bakom en ny bok från Cambridge, *Leftist Governments in Latin America – Successes and Shortcomings* – snart gå i moln för åtminstone Hugo Chávez. Såväl den moderata vänsterns underdåniga respekt för etablerade institutioner som de utmanande projektens förakt för desamma bär på djupa problem i fråga om snabba och hållbara samhällsförbättringar för flertalet. Eller snarare att *snabba* står inte alltid, men ofta, i motsats till *hållbara*. Liberalismens maktdelning är långsam och tråkig, men den vaccinerar

effektivt mot de politiska och ekonomiska katastrofer – ofta orsakade av populismens förakt för ekonomiska realiteter – som präglade Latinamerika under 1900-talet.

Den enkla majoritetsmodell som med stor effektivitet praktiserats av dagens revolutionära vänster har avsevärt töjt men ändå hållit sig inom formella ramar för representativ demokrati – man har haft och respekterat fria val, fri press, etc. – och förefaller attraktiv i sitt kraftfulla sätt att ta tag i orättvisor och fattigdomsbekämpning via folkliga mobiliseringar. Ändå, skriver George Gray Molina, är den samlade latinamerikanska erfarenheten av den sortens rastlösa approach allt annat än god: ”Risken för en auktoritär utveckling är mycket stor när de demokratiska kontrollstationerna undanröjts, och därför framstår den moderata vänsterns försiktiga strategi trots allt som mer lovande när det gäller att på sikt stärka demokratin.”

I kapitlet *The Repeating Revolution* betonar Javier Corrales att ”revolution” kan betyda två saker: radikala förändringar och repeterade cykler, och hans poäng är att Hugo Chávez nu tolvåriga experiment – ingen annan av samtidens demokratiskt valda ledare har suttit så länge – består av båda delarna. Vad gäller politiken har Venezuela radikalt förändrats i grunden, men i fråga om ekonomi har Chávez fört landet långt bakåt i tiden: ”Den ekonomiska politiken är en kopia av 1970-talets, en tid då Venezuela också upplevde en fantastisk oljeboom. Det som skiljer oljeboomen post 2003 från 1970-talets är bara att dagens är så mycket större och längre.”

Mellan 2004 och 2007 expanderade den venezolanska ekonomin med i snitt 12 procent om året, men i politiska termer har de extrema ekonomiska framgångarna inte kommit utan problem. Inflationen, en lågprioriterad fråga för den utmanande vänstern, låg 2008 på 30,9 procent och har sedan fortsatt på höga nivåer och tvärtemot Chávez ambitioner att bredda ekonomin och via jordreform vitalisera olika landsändar har det redan helt oljedominerade landet radikalt *ökat* sitt beroende av olja, en produkt vars priser fluktuerat enormt på världsmarknaden genom åren.

Efter tio år med Chávez vid makten hade statens utgifter – allt spenderat på presidentens politiska bas, de fattiga – stigit från 18 procent av BNP 1998 till 34 procent tio år senare, och

det är ingen överdrift att säga att hela det imponerande paket av fattigdomsbekämpning som genomförts har haft sina ekonomiska rötter i det statliga oljebolaget PDVSA, helt kontrollerat av Chávez själv. Venezuela är världens femte största oljenation och har Latinamerikas största naturgasreserver, men en social revolution helt byggd på olja och gas är, menar Corrales, något som redan gjorts flera gånger om i landets historia och alltid har slutat i ekonomisk och politisk kollaps. Enligt vissa beräkningar skulle det internationella oljepriset behöva ligga på det dubbla från toppnoteringarna 2008 för att regeringen i längden ska kunna hålla liv i alla sociala projekt revolutionen skapat. Hugo Chávez berömda *misiones* – det väldiga utbildningsprogrammet som enligt regeringen utrotat analfabetismen – är den största sociala satsningen i Latinamerika under modern tid och det är direkt finansierat av PDVSA. Trots sina otvetydiga sociala och politiska innovationer – skriver Kurt Weyland m.fl. i essän *The Policies and Performance of the Contestatory and Moderate Left* – ”är den utmanande vänstern paradoxalt nog på väg att åter till en ekonomisk modell som vid återkommande tillfällen havererat.”

Om oljeberoendet är den bolivarianska revolutionens främsta problem är den galopperande kriminaliteten, allt mer institutionaliserad, utan tvekan det andra. Enligt *Latinobarómetros* rapport från 2010 anser 64 procent av venezolanerna – dubbelt så många som i Uruguay, sex gånger så många som i Brasilien – att den förlorade kontrollen över brottsligheten är landets allvarligaste problem och när Antonio Salas lämnar Venezuela gör han det skräckslagen, inte efter att ha mött Usama bin Ladin utan efter att ha mött en ”sjuk stat”. Hugo Chávez identitet som revolutionär militär, landets långa tradition av myllrande gerillaprojekt vars övervintrare nu lyfts in i *el chavismo*, samt den paranoida stämning om en annalkande USA-invasion som piskats upp av presidenten har gjort att stora delar av revolutionen i dag är beväpnad, både i och utanför staten.

Att landets militärutgifter sjudubblats under Chávez är inte förvånande med tanke på Washingtons strategiska plantage av lögner om Venezuela, men värre är – vilket Salas beskriver i detalj – att så enorma mängder vapen sipprat ut i kåkstäderna och blivit en naturlig del av revolutionens ”vardag”. Dagens politiserade militär och polis är full av socialistiskt entusiastiska plutoner och befäl som gärna förmedlar vapen och ammunition till de politiserade kåkstadsgäng som utför det jobb man tror att staten vill men inte kan utföra:

avrätta oppositionella, skipa ”revolutionär” rättvisa, råna banker i socialismens namn, med våld mobilisera till demonstrationer, etc. Det är detta expanderande paramilitära komplex Antonio Salas, i grunden sympatiskt inställd till Chávez, kallar ”de verkliga terroristerna”.

Situationen har ökat otryggheten och eroderat respekten för lag, liv och egendom på ett sätt som allt mer framstår som en samhällelig sjukdom. Caracas är i dag en av världens tio farligaste städer räknat i antal mord, och mycket beror på den ”decentralisering” av rättskipningen som gått hand i hand med revolutionen: ”Denna paramilitära extremistgren av *el chavismo*”, skriver Salas, ”är fast övertygad om en nordamerikansk invasion, en ny statskupp som den 2002, ett krig med Colombia eller, vilket är det sorgliga, att vilket som helst hinder den revolutionära processen stöter på kan röjas ur vägen med vapen. Detta är den bolivarianska revolutionens mest grundläggande problem.”

Vänstern och tiotalet – tid att vaska guld

Under 1700-talet hade människor i Nord- och Sydamerika ungefär samma levnadsstandard, 1820 låg den latinamerikanska medelinkomsten runt två fjärdedelar av den i norr och i dag är en latinamerikans lön i snitt bara en femtedel av en nordamerikans – vilket lett till att en halv miljon människor varje år flyr södra Amerika för att bygga nya liv i USA och Europa. Vad beror det på? Och framför allt: hur ska utvecklingen brytas?

I grunden är det detta idékrig – av författaren Michael Reid beskrivet som ”the battle for Latin America’s soul” – som i dag pågår mellan liberaler i ena hörnet, nyrevolutionärer i det andra och den moderata vänstern däremellan. För Hugo Chávez och hans politiska bröder stavas svaret på första frågan fem hundra år av rasism, kolonialism, sexism och imperialism i en hänsynslös blandning, medan Mario Vargas Llosa, Mauricio Rojas och andra liberaler menar att svaret inte står att finna utom utan inom Latinamerika: hierarkisk katolicism, populistiska traditioner, bångstyriga ursprungsfolk, marxistiska gerillor, ekonomisk protektionism, politiska vanstyren.

Oavsett vilken ideologisk plattform eller historieskrivning man väljer finns några oomtvistliga resultat av den latinamerikanska vänstervågen – alla direkta konsekvenser av demokratisk organisering – som ingen kan förneka, och som kommer att spela stor roll i framtiden. Den

första gäller vilka klasser, kön och etniciteter som har tillträde till makten. Är det någonting vänstervågen som helhet tagit död på så är det en viss sorts ledare: han – det var alltid en han – som var vit i hyn, körde Mercedes, pratade engelska, bar rätt efternamn och hade samlat akademiska poäng på ett prestigefyllt universitet i USA. I dag är doktorshattarna sällsynta i Latinamerikas tidigare så hierarkiska politiska miljö; Chávez kommer från fattig familj på venezolansk landsbygd, Morales är aymaraindian renons på vit bildning, Lula är i grunden svarvare och putsade som barn skor, Dilma fick sin politiska och feministiska skolning som kvinnlig gerillakämpe, etc. Den moraliska styrkan i deras projekt – oavsett hur det till slut går – är att dess ledare alla sett det rasistiska klassamhället med den förtrycktes blick och att alla drivs av en genuin vilja att bryta det. Politiken i det djupt religiösa Latinamerika är fortfarande extremt personfixerad – några skulle säga ”omogen” – och för varje vänsterprojekt, revolutionärt eller reformistiskt, kommer det även under tiotalet att spela en mycket stor roll *vem* som för arbetar-, bonde- och medelklassens talan. Utmaningen för framtidens latinamerikanska vänster blir att hantera denna kulturella realitet utan att falla över i regionens förödande tradition av *caudillismo* – tron att förändring inte är möjlig om den inte symboliseras av en stark man. I Brasilien, Chile och Uruguay har denna svåra balansgång varit exemplarisk – de framgångsrika ledarna har odlat efterträdare och visat att deras rörelser är större än de själva, och på så sätt ”sekulariserat” politiken – medan framtiden för framför allt Venezuela ser mycket mörk ut på denna punkt. För varje år som går utan att Hugo Chávez efterträds förlorar den bolivarianska revolutionen i trovärdighet, och dessvärre pekar allt på att han kommer att ställa upp i och – om oljepriserna håller i sig – även vinna valet 2012.

Ett annat framsteg är den politiska aktiveringen av de exkluderade massorna. Under den nyliberala eran fördubblades den urbana fattigdomen i Latinamerika och ”informella sektorn” blev ett begrepp; medelinkomsten för den arbetande befolkningen sjönk med 40 procent i Venezuela, 30 i Argentina och 21 i Brasilien. Halva befolkningar spolades ut på gatan och levde plötsligt utan någon som helst kontakt med myndigheter eller andra institutioner, och den revolutionära vänsterns främsta seger – det finns skäl att tro att den också är hållbar – är just denna: att få de marginaliserade miljonerna att inte bara gå till valurnan, utan också uppfatta sig som politiska subjekt med medborgerliga rättigheter och deltagare i ett förändringsprojekt vars moraliska pelare byggts av annat än marknadsprinciper.

Om den moderata vänstern varit överlägsen den revolutionära i de flesta ämnen denna rapport penetrerat så gäller motsatsen på denna avgörande punkt. De i systemfrågor helt innovationslösa regeringarna i Chile och Brasilien har, visar de flesta rapporter, successivt desillusionerat sina medborgare i fråga om demokrati och kontinentens framsteg som helhet bärs upp av andra. Enligt *Latinobarómetro* sjönk andelen brasilianare som var mycket eller ganska nöjda med demokrati som styre från 36 procent 2001 till 30 2007, en utveckling som såg likadan ut i Chile, medan antalet människor som tror på demokratins potential fördubblats i Venezuela under Chávez och på senare år ökat dramatiskt i Bolivia och Ecuador. Föreställningen att ökat deltagande och förnyad tro på demokrati är ett direkt resultat av förförisk populism är, vilket utvecklingen i Uruguay tydligt visar, ett felslut. Under Tabaré Vázquez moderata vänsterstyre i Uruguay 2005-2010 – förra året segrade socialisterna på nytt med Pepe Mujica, en något radikalare kandidat – har budgetdisciplin, respekt för institutioner, ökat deltagande och stor tillfredsställelse med demokratin och ett totalt avvisande av populismens lockelser gått hand i hand. Av de moderata projekten har Uruguay varit överlägset mest innovativt i fråga om ökat folkligt deltagande och regeringspartiets band till fackföreningsrörelsen och ett brett spektrum av sociala rörelser har – och här är kontrasten till Brasilien slående – förvaltats på ett kreativt sätt. En rad reformer och initiativ har aktiverat deltagandet och decentraliserat politiken, och i dag överglänser Uruguay alla andra latinamerikanska länder på punkten demokratisk belåtenhet.

Frågan om deltagande och tilltro till demokrati är intressant för utvecklingen under tiotalet mot bakgrund av den liberala synen att det alltid är ”populisterna” som hotar folkstyret som princip. Att den representativa demokratins bärande spelregler ofta satts på undantag i Bolivia och Venezuela är förvisso oroväckande, men forskning visar alltså att en alltför ”realistisk” vänster är minst lika farlig för demokratins möjligheter att på sikt överleva i Latinamerika. Om Uruguays framgångar med att helt utan auktoritära överslag både förnya och fördjupa demokratin blir vägledande för såväl Brasiliens materiellt besatta regering som Venezuelas och Bolivias mer andliga äventyr skulle en hälsosam tillnyktring ske på båda sidor.

En tredje och mer entydig landvinning som kommer att spela stor roll framöver är den politiska integrationen och Latinamerikas ökade ekonomiska oberoende från USA, en process som bryter mot den marknadsliberala eran och som främst drivits av Venezuela och Brasilien i allians. När Venezuela 2005 antogs som medlem i Mercosur, en handelsunion av södra Amerikas viktigaste länder med det uttalade syftet att minska USA:s ekonomiska inflytande i regionen, tog en debatt fart om en politisk och kulturell integration som liknar den diskussion Europa var i för trettio år sedan. Tre år senare bildades *Sydamerikanska Staternas Union* (Unasur), direkt modellerat efter EU och med långtgående politiska och fredsbevarande ambitioner. Denna process – liksom en kontinental nyorientering för att rikta handelsrelationerna mer mot EU, Afrika, Arabvärlden och Asien – är en direkt konsekvens av den latinamerikanska vänsterns strävan mot minskat USA-beroende.

I boken *Left Behind – Latin America and The False Promise of Populism* skissar ekonomen Sebastian Edwards ett helt annat framtidsperspektiv, representativt för Chicagoskolans tänkare. Kontinenten, skriver han, lär de närmaste tio till femton åren delas upp i tre olika utvecklingskategorier: a) Ett antal länder som går ner sig i klassisk latinamerikansk populism, i vilka kvaliteten på utbildningen kommer att vara låg, produktivitet och tillväxt dala, inflation skjuta i höjden och politiska åtgärder som genererar nya företag och ekonomisk vitalitet stå tillbaka för tom retorik om ”fattiga” och ”ursprungsfolk”. Framtidens haverier i dessa länder kommer skyllas på IMF, USA och EU medan deras institutioner successivt blandas upp med organiserad brottslighet och allt starkare drogkarteller. Dagarna för dessa länder är räknade men deras ofrånkomliga fall kommer variera i tid beroende på råvarupriser, inflation och i vilken grad makthavare lyckas manipulera institutioner för att hålla sig kvar vid makten. b) Några mer anonyma länder som inte hemfaller åt populism men som inte heller har kraften att genomföra de marknadsreformer som är nödvändiga för att göra sig hörd på den fria världsmarknad ingen längre kan skärma av sig ifrån. De kommer, skriver Edwards, att uppvisa en ”i bästa fall medioker” utveckling. c) Ett fåtal länder som på djupet förstår innebörden av Joseph Conrads berömda sentens i *Mörkrets Hjärta*: ”Vad som räddar oss är effektiviteten – vår dyrkan av effektiviteten.” Dessa länder kommer att stärka sina institutioner, eliminera fackföreningar, avreglera monopol och slutligen finna ”den stig som leder till ekonomisk utveckling” och kliva in bland ”de mogna nationerna i Europa, Asien och USA.”

Det vore lätt att raljera över Edwards fromma tro på att alla människor programmerats med helt ren rationalitet fokuserad enkom på materiell tillfredsställelse, samma idé som fick hans lärofäder att ligga på knä för Pinochet. Parallellerna till Herbert Spencer är uppenbara och tre av de länder – förutom Chile även Colombia, Peru och Mexiko – han menar visat bäst tecken på att kunna ta sig in bland världens mogna länder är de tre senare de facto de latinamerikanska samhällen som just nu är allra mest förstörda av knarkets produktion och handel. Men, resonerar han, vid närmare eftertanke finns inget land, inte ens det hyllade Chile, som verkar kunna stå emot ”särintressenas krav” på ett irrationellt samhälle och hans dystra profetia är att det noga räknat inte finns ett enda latinamerikanskt land som ”tycks villigt eller politiskt förmöget att underkasta sig de politiska kostnaderna det skulle innebära att beslutsamt bygga ett ekonomiskt system baserat på innovationer och konkurrens.”

Men på en punkt – och den väger tungt – har Edwards med all sannolikhet rätt och där ligger hans prognos i linje med de flesta skolade bedömare: Venezuela. Trots de magnifika framgångarna finns väldigt lite som tyder på att Chávez ”socialism för det nya århundradet” är en demokratiskt och ekonomiskt hållbar ordning, och i den mer seriösa utvärdering som görs av forskarna i *Leftist Governments in Latin America – Successes and Shortcomings*, en bok som sätter stor tilltro till många av de nya socialisterna, dras slutsatsen att Chávez har ”underminerat demokratin mer än han fördjupat den.”

Kombinationen av eskalerande klimatoro och global ekonomisk kris har underminerat tilltron till kapitalismen i en tid då Latinamerika konsoliderat sin roll som världens röda hörn. Även liberala puritaner som Sebastian Edwards förutspår motvilligt men korrekt att världsekonomin kommer att vara ”mer reglerad” i framtiden. De initiativ som hittills präglat den latinamerikanska vänstervågen – ökade skatter på råvaruutvinning, mer ekonomiskt aktiva stater, orättvisor som överordnat fokus, etc. – dömdes för fem år sedan ut som *backwards* av västs ekonomiska etablissemang, men framstår i dag bara som att man var före sin tid. Så länge det inte handlar om monoexportekonomier som Venezuela. Månaden innan Lula segrade 2002 förlorade den brasilianska valutan 30 procent av sitt värde och spekulanter var nära att knäcka landets nya demokratiska hopp. I dag, när Dilma tar över och staten kopplat

greppet om oljetillgångarna, är Brasilien en av världens allra hetaste investeringsmarknader. Det säger en hel del om vad som hänt.

På temat om tiotalet och moderat versus revolutionär vänster finns i sammanfattning en sak att säga gällande de fyra ursprungsfrågorna om hållbar ekonomisk utveckling, respekt för demokratiska institutioner, ökat politiskt deltagande och inkludering av tidigare marginaliserade grupper: det står, vid tiotalets ingång, oavgjort. De moderata vinner stort på de två första punkterna och utmanarna lika stort på de två andra. Om det ur detta kommer att vaskas fram en progressiv syntes är oklart, men i sken av den ökade integrationen kanske möjligt. Mer intressant än att avgöra vem som varit bäst eller sämst i olika grenar är – med tanke på framtiden – emellertid att se vad för konkret substans det ligger i det kontinentala projektet som helhet. Och då låter det, med Cambridges forskare, såhär: ”Trots en rad besvikelser på den ekonomiska fronten har nästan alla vänsterregeringarna gjort tydliga framsteg på den sociala, särskilt gällande utbildning och hälsa. Och alla dessa landvinningar är direkta resultat av ett engagemang för social rättvisa – det vill säga en punkt som historiskt definierar vänstern.”

Litteratur

Apuleyo Mendoza, Plinio (m.fl.), *El regreso del idiota*, Debate 2007

Brandão Jönsson, Henrik, *Brasilien – landet som blev en stormakt*, Utrikespolitiska Institutet 2010

Edwards, Sebastian, *Left Behind – Latin America and the False Promise of Populism*, University of Chicago Press 2010.

Kozloff, Nikolas, *Revolution – South America and the Rise of the New Left*, Palgrave Macmillan 2008

Lagos, Marta, *Latinobarómetro 1996-2010*, Latinobarómetro 2010

Lustig, Nora (m.fl.), *Declining Inequality in Latin America*, UNDP 2010

Muñoz Ramírez, Gloria, *The Fire and the Word – A History of the Zapatista Movement*, City Lights 2008

McPherson, Alan (red.), *Anti-Americanism in Latin America*, Berghahn Books 2006

Reatos, Ceferino, *Lula – la izquierda al divan*, Cadal 2006

Rojas, Mauricio, *Frihetens flämtande flamma – Mario Vargas Llosas politiska tänkande*, Timbro 2010

Salas, Antonio, *El Palestino*, Planeta 2010

Silva, Eduardo, *Challenging Neoliberalism in Latin America*, Cambridge University Press 2009

Sivak, Martin, *Jefazo – Retrato Íntimo de Evo Morales*, Debate 2008

Uzcátegui, Rafael, *Venezuela: La Revolución como espectáculo*, Libros de Anarres 2010

Weyland, Kurt (red.), *Leftist Governments in Latin America – Successes and Shortcomings*, Cambridge University Press 2010

Vargas Llosa, Alvaro, *Liberty for Latin America*, FSG 2005

Wilpert, Gregory, *Changing Venezuela by Taking Power*, Verso 2007

Wearne, Philip, *Return of the Indian*, Cassel 1996